

På spaning efter det offer som ej flytt: Bemästrande av människohandelsoffer och viljans inverkan på lagföringen

Märta C. Johansson, docent vid Örebro universitet*

Abstract

Despite the relatively high number of police complaints filed in Sweden for human trafficking, few offenders are prosecuted and convicted. While a third of human trafficking complaints are made for other forms of exploitation, e.g., forced labour, convictions primarily concern trafficking for sexual exploitation plus a few cases of forced begging. The current article examines the absence of prosecutions and convictions in light of the discussion about the character of the crime and its regulation in the Swedish Criminal Code as a crime against peace and freedom. The author concludes that the limited number of convictions, and their restriction to only two forms of trafficking, are not primarily due to resource constraints. Instead they are due to the perceptions of trafficking held by the Swedish criminal courts and to the courts' notions of what it means to 'master' a victim and the types of evidence required to prove such 'mastery'.

1. Inledning

1.1. Effektiv bekämpning av människohandel = Spaning på organiserad brottslighet?

Den 15:e juni 2012 föll domen i ett mål som rörde bärplockning och misstänkt människohandel (Hudiksvallsmålet).¹ Ett bulgariskt par dömdes till ansvar för människohandel för att utnyttjat den utsatta belägenheten hos ett omfattande antal landsmän för att rekrytera, transportera och inhysa personerna i syfte att exploatera dem i tvångsarbete. En av de saker som utmärker avgörandet är den bevisning som ansågs vara tillräcklig för att styrka åtalet. De tolv målsägandenas berättelser bedömdes med undantag av några delar vara tillförlitliga och stöddes av vittnes-

* Artikeln ingår i forskningsprojektet »Människohandelns många ansikten« med medel beviljade av Brottsofferfonden. Forskningsprojektet vid Örebro universitet har godkänts av regionala etikprövningsnämnden i Uppsala (Dnr 2016/105). Särskilt stort tack till Christian Andersson, Rudolf Christoffersen och Thomas Ahlstrand för värdefulla kommentarer.

mål från andra bevispersoner. Hudiksvallsmålet är det enda av åtta fall sedan 2010 där en eller flera personer dömts till ansvar för människohandel utan att polisen gjort tillslag eller att det funnits bevisning i form av spaning.² Övriga sju fall där någon dömts för människohandel har föregåtts av spaning och tillslag.

Situationen kanske initialt inte ter sig märklig på något sätt – självklart krävs tillräcklig bevisning för att det ska ställas utom rimligt tvivel att den misstänkte faktiskt begått de påstådda handlingarna. Det finns dock orsaker till, och effekter av situationen, som tål att granskas närmare.

Att förutsätta spaning vid misstänkt människohandel bygger på en bild av att människohandel utgörs av organiserad brottslighet, oftast internationell sådan, där potentiella brottsoffer inte själva kontaktar polisen för att få hjälp utan fortfarande befinner sig i en situation där de exploateras när polisen gör sitt tillslag. Det är naturligt att anta en koppling mellan spaning och människohandel. 2000 års Palermoprotokoll, som innehåller den gemensamt antagna internationella definitionen av människohandel,³ syftade till att bekämpa just organiserad brottslighet, mot vilket spaningsinsatser används framgångsfullt. Redan i den första propositionen till människohandelsbrottet förde man fram vikten av straffprocessuella tvångsmedel för att kunna upptäcka och utreda människohandelsbrott.⁴ Ett antal frågor bör dock idag ställas om denna bild och effekterna av den på lagföringen av misstänkt människohandel. Frågor bör även ställas om det krav på spaning som synes ställas av domstolarna, vari det har sin grund och om implikationerna av det på lagföringen av olika former av människohandel och rättstryggheten för alla typer av offer.

Vad är domstolarnas roll i att få förundersökningar om människohandel inledd, att få åtal väcks och att vi primärt har praxis om kommersiell sexuell exploatering och tvångstiggeri, men exempelvis inte ett enda åtal om människohandel med barn mellan 2012-2015 trots 82 registrerade polisanmälningar och 39 inledda förundersökningar om misstänkt människohandel med barn under perioden?⁵

1.2. Artikelns syfte

Artikelns syfte är att granska orsakerna bakom domstolarnas nuvarande tillämpning av människohandelsbrottet och effekterna av den tillämpningen på lagföringen av de olika formerna av människohandel i 4 kap. 1a § brottsbalken. Det krav som domstolarna till synes ställer på vissa former av bevisning, särskilt resultatet av spaningsinsatser, behandlas särskilt.

Artikelns syfte är indelat i två delar. Den första delen behandlar människohandelsbrottet som sådant: dess konstruktion, karaktär och placering i brottsbalkens fjär-

de kapitel. Där beskrivs även framväxten av den syn på brottsoffrets vilja som reflekteras i rättstillämpningen. Den andra delen av artikeln beskriver människohandelsformerna i Sverige idag och en diskussion förs om spaningens roll vid lagföringen av brottet. Tills sist diskuteras effekten av domstolarnas tillämpning på lagföringen av olika former av människohandel och olika grupper av brottsoffer.

2. Människohandelsbrottet som sådant

2.1. Brottets placering och konstruktion

Hur har människohandelsbrottets placering i 4 kap. 1a § brottsbalken påverkat synen på hur brottet tillämpas? Den 4:e juni 1998 tillsattes en kommitté vars uppdrag var att göra en översyn av sexualbrottslagstiftningen och vissa angränsande frågor. Kommittén antog namnet 1998 års Sexualbrottskommitté och överlämnade nästan tre år senare sitt betänkande *Sexualbrotten: Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14). I betänkandet föreslogs ett nytt brott, människohandel för sexuella ändamål, som skulle placeras i brottsbalkens fjärde kapitel. Som förklaring till att man föreslog att brottet skulle placeras i kapitel 4 istället för kapitel 6 angavs bland annat att i det tidigare kapitlet har »kriminaliserats handlingar som riktar sig mot en annan människas frihet i olika hänseenden eller sådana som kränker hennes rent personliga intressen, dvs. människans frid.«⁶ Eftersom »[e]tt gemensamt drag i all människohandel för sexuella ändamål är att gärningsmännen utnyttjar sårbarheten hos en annan person« så blir de utsatta personerna »således tvingade eller berövade sin frihet.«⁷

Vad innebär det att berövas sin frihet? När har en persons sårbarhet utnyttjats till sådan grad att dennes frihet har berövats? Vad för denna bild av människohandel med sig?

Utgångspunkten för kommitténs arbete och Sveriges intresse av kriminaliseringen var den internationella konventionen mot gränsöverskridande brottslighet med dess människohandels-protokoll i vilket fanns formulerat en gemensam definition av människohandel.⁸ Kommittén anammade definitionens tre rekvisit (ett exploateringssyfte, ett medel och en handelsåtgärd) men av flera anledningar föreslog man att i en första fas skulle endast människohandel för sexuell exploatering kriminaliseras.⁹ Brottet skulle anses fullbordat då de tre rekvisiten uppfyllts och då man passerat Sveriges gräns. Det var därmed tydligt att eventuell exploatering i Sverige inte behövde påbörjas för straffrättsligt ansvar, utan brottet fullbordades innan själva exploateringen inletts.¹⁰ De medel som föreslogs var »olaga tvång, vilseledande eller annat otillbörligt sätt«. Man angav att straffansvar alltid krävde att någon »utsatts för tvång eller påverkan på något annat otil-

lbörligt sätt.«¹¹ Exempel på vilseledande som gavs i författningskommentaren var att »förespegla att det är frågan om ett visst arbete [eller] genom att falskeligen utfästa att en prostitution är förenad med vissa förmåner eller förtjänster.«¹² »Annat otillbörligt sätt« var avsett att fånga upp »varje situation i vilken en person inte har något verkligt eller acceptabelt alternativ annat än att underkasta sig missbruket eller utnyttjandet [av personens utsatta belägenhet].«¹³ Det angavs ingen särskild grad eller nivå av påverkan som användningen av medlen skulle ha för att leda till ansvar. Man diskuterade exempelvis straffmätningen vid mindre svåra fall av exploatering där en person enbart vilseletts om ersättningsvillkoren och ingen annan påverkan skett. Man fann att i sådana fall borde ett högre lägsta straff än fängelse två år inte vara aktuellt.¹⁴

Flera av remissinstanserna motsatte sig att det för ansvar skulle krävas att ett otillbörligt medel använts, och Lagrådet var tveksamt till användningen av rekvisitet »otillbörligt« som ansågs »i mindre god överensstämmelse med kraven på en klar och tydlig strafflag.«¹⁵ Regeringen svarade på kritiken bl.a. med att kärnan i människohandelsbrottet var just detta: att ett otillbörligt medel använts och den fria viljan därmed inskränkts med effekten att det tilltänkta offret lätt kunde komma att utnyttjas.

»Ett nytt människohandelsbrott bör i första hand syfta till att skydda personer från att de genom annans uppsåtliga handlande skall bli försatta i en situation, där de lätt kan komma att bli utnyttjade i prostitution eller för andra sexuella ändamål. Om något sådant utnyttjande verkligen kommer till stånd bör däremot vara irrelevant för straffansvaret. Människohandelsbrottet bör således mer ta sikte på angreppet på offrets frihet än det tilltänkta utnyttjandet som sådant.«¹⁶

2.1.1. Offret ska bemästras och underkasta sig (något)

Det var det otillbörliga elementet i form av angreppet på offrets frihet och frid som ansågs legitimera den höga straffskalan.¹⁷ Här underströk regeringen igen vikten av det otillbörliga medlet för människohandelsbrottet genom att ange det som sedan dess blivit ett mantra: att »gemensamt för de olika otillbörliga medlen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria och verkliga vilja.«¹⁸ Man diskuterade dock inte hur stor inverkan det otillbörliga medlet skulle ha på viljan eller om det fanns en viss nivå av påverkan som krävdes, utan man repeterade det som Sexualbrottskommittén angivit: vid det tredje och sista otillbörliga medlet, som innefattade missbruk av en utsatt position, så förelåg detta endast om offret saknade andra valmöjligheter än att ge efter för missbruket av sin utsatta position.¹⁹ Vad som krävdes för att ett bemästrande av offrets vilja skulle anses föreliggande utvecklades inte.

I strävan att legitimera brottets placering i kapitel 4, som omfattar brotten mot frihet och frid, samt förklara vikten av de otillbörliga medlen tog regeringen i. Konsekvensen blev oklarhet. Man angav exempelvis att offret skulle »underkasta sig« alla tre rekvisit. Hänvisningar till att människohandel innebar att offret skulle »underkasta sig utnyttjandet« syftade ibland på att offret underkastat sig ett medel,²⁰ ibland på att offret underkastat sig den åsyftade exploateringen.²¹ Att offret skulle »underkasta sig vissa åtgärder« hänvisade till att offret underkastat sig handelsåtgärder.²² Offret skulle även »underkasta sig gärningsmannens vilja«.²³ Vad det syftade på eller innebar lämnades oklart. Regeringen utvecklade att det »typiska tillvägagångssättet« vid människohandel var att handlaren genom det otillbörliga medlet fick offret att underkasta sig vissa handlingar, exempelvis rekrytering, transport eller inhysning, »vilka i sin tur leder till att offret hamnar i en situation som präglas av utnyttjande för sexuella ändamål och som han eller hon har svårt att ta sig ur.«²⁴ Att offret »har svårt att ta sig ur« situationen indikerar att offret inte kan ta sig ur den pågående exploateringen. Att detta var det »typiska tillvägagångssättet« öppnade dock för möjligheten att det inte var fallet i alla situationer, vilket gjorde att situationer där exploateringen inte påbörjats fortfarande täcktes in. Man angav också att gärningar som kunde bedömas som mindre straffvärda skulle täckas in som människohandel men att man då skulle tillämpa den lägre straffskalan för mindre grova fall. Ett exempel på ett sådant fall var då risken för att offret skulle utnyttjas var liten.²⁵ Den förväntade tillämpningens bredd verkar dock ha begränsats vid nästa revidering av människohandelsbrottet då man istället medvetet införde en lägsta nivå av påverkan på offret för brottets fullbordan.

2.1.2. Offret ska kontrolleras (2004-2010)

Vad ett bemästrande av viljan innebär, i vilken fas viljan ska ha bemästrats och vad som krävs för att styrka detta ledde till särskilda tillämpningsutmaningar när det gränsöverskridande elementet utmönstrades år 2004 och man utvidgade kriminaliseringen till att även omfatta människohandel som företagits helt inom Sveriges gränser.²⁶ Språkets intensitet och kraven på viljans bemästrande ökade ytterligare i och med revideringen 2004. I departementspromemorian *Ett heltäckande ansvar för människohandel*²⁷ beskrev man att gemensamt för de otillbörliga medlen var att de syftade till att få offret att »underkasta eller foga sig«.²⁸ Man specificerade inte vad offret underkastade eller fogade sig i,²⁹ utan angav att »[s]ignifikativt även för utnyttjandestadiet är att offrets verkliga möjligheter att påverka sin situation är eller för offret framstår som beskurna.«³⁰ Nu uppkom det ett utnyttjandestadium som skulle granskas: hur såg offrets möjligheter att påver-

ka sin situation ut under utnyttjandet? Hade offret verkligen underkastat sig? Brottsoffrets upplevelse och agerande under den efterföljande exploateringen in-korporerades i idén om hur offrets fria vilja kunde bedömas och steget var inte så långt till att även föreslå att »kontroll« av offret skulle föreligga för straffansvar.³¹ Man ville ha kvar kakan och samtidigt äta den: exploatering skulle enligt lagtexten och förarbetena inte krävas, men det kom ändå att krävas genom förarbetenas bild av hur människohandeln egentligen bedrevs och offrets verkliga upplevelse av tryck och underläge också *under själva exploateringen*.

2.1.3. Offret ska uppvisa tecken på ett maktförhållande

Det uttryckliga krav på »kontroll« som man införde i regleringen 2004 visade sig dock ha oförutsedda effekter, och 2010 vidtog man åtgärder för att utmönstra kontrollrekvisitet. Enligt den nya lagtexten skulle för ansvar endast styrkas ett syfte att exploatera, ett otillbörligt medel, en handelsåtgärd och kausalitet mellan de två sist nämnda rekvisiten:

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.³²

Den statliga utredning som föreslog att ta bort kontrollrekvisitet påpekade dock att det som är »[u]tmärkande för människohandelsbrottet är att gärningsmannen på något sätt upprättar ett maktförhållande gentemot offret, vilket leder till att han eller hon inte råder över sin livssituation och därför kan utnyttjas.«³³ Propositionen bekräftade att denna relation av dominans och underkastelse karaktäriserar människohandel och hänvisade både till att de otillbörliga medlen ger uttryck för ett maktförhållande och att gärningsmannens handlingar begränsar offrets »möjligheter att påverka sin situation«³⁴ samt till tidigare uttalanden om bemästrande av offrets fria och verkliga vilja.³⁵ Det fanns alltså en lägsta nivå av effekt på offret som det olaga tvånget, vilseledandet, utnyttjandet av den utsatta belägenheten eller något annat otillbörligt medel skulle ha för att utgöra ett otillbörligt medel. Utan det var människohandeln inte fullbordad. Det otillbörliga medlet var inte

längre enbart kopplat till att handelsåtgärden kunnat vidtas, utan till att offret »underkastar eller fogar sig« i exploateringen. Straffmätningens möjligheter att bemöta även mindre grova fall begränsades eftersom sådana fall i och med propositionens uttalanden exkluderades från brottets räckvidd.

2.1.4. Domstolarnas praxis

I sin praxis visar domstolarna på att man inkorporerat ett krav på att det medel som använts för att kunna genomföra en handelsåtgärd har en viss effekt på offret: att den åsyftade exploateringen kan genomföras och att brottsoffret uppvisar tecken på underkastelse. Detta kanske ter sig naturligt för den som är van att förvänta sig en effekt på brottsoffret, eller, som i fallet med människorov, att ett tydligt frihetsberövande skett. Det är dock ett felaktigt krav för ett brott som inte bygger på att brottsplanen förverkligats, utan endast på att handelsåtgärden (rekrytering, transport, inhyssning osv.) kunnat genomföras med användning av ett visst medel. Att domstolarna granskar brottsoffrens agerande under den efterföljande exploateringen syns exempelvis i ett hovrättsavgörande från 2012. Målsägandena hade lämnat den påbörjade exploateringen efter att ha insett att de vilseletts om villkoren. Domstolen fann att alla brottsrekvisit uppfyllts men att människohandel ändå inte förelåg då det saknades ett maktförhållande mellan gärningsman och offer:

Det står, som inledningsvis har nämnts, likväl klart att [den tilltalade] genom vilseledande uppgifter om villkoren för den prostitution målsägandena skulle bedriva i Sverige har förmått dem att komma hit. Detta är emellertid inte tillräckligt för att gärningen ska bedömas som människohandel. För att straffansvar för människohandel ska komma i fråga krävs nämligen att det ska ha uppstått ett maktförhållande mellan gärningsman och offer och att gärningsmannen, genom sina åtgärder, bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Omständigheterna ska vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. [...]

Målsägandena har således, även om de tveklöst utnyttjats och behandlats på oacceptabelt sätt, haft ett verkligt och godtagbart alternativ till att underkasta sig gärningsmannens vilja, nämligen att ge sig iväg [...] Det har enligt hovrättens mening inte uppstått något sådant maktförhållande mellan gärningsman och offer som är en förutsättning för att [den tilltalades] agerande ska bedömas som människohandel.«³⁶

Målsägandena uppfattades inte ha bemästrats i tillräckligt hög grad genom vilseledandet och deras möjlighet att ge sig av från exploateringssituationen tolkades som att de inte »underkastat sig en annans vilja«. Att kunna ge sig iväg från en enligt lagen fullbordad människohandel förstås här som ett uttryck för valfrihet vilket måste innebära att offret ursprungligen inte berövats sin frihet – därmed

kan inte människohandel begåtts eftersom det just är ett brott mot offrets frihet och frid. Att lämna en exploateringssituation utgör därmed ett tveeggat svärd: det indikerar att man inte samtyckt till exploateringen, men det visar även att man hade möjlighet att lämna, vilket tolkas som att offret inte fråntagits sin frihet i tillräcklig hög utsträckning för att utgöra människohandel.

2.2. En intrampad stig

Några av effekterna fram tills 2014 av 2010 års lagändring har redan tidigare diskuterats.³⁷ Hur ser den senaste praxisen från domstolarna ut? I domskäl från 2016 angavs följande:

»Offrets eventuella samtycke till utnyttjandet saknar straffrättslig betydelse och det krävs inte heller att något faktiskt utnyttjande har kommit till stånd för att människohandelsbrottet ska anses fullbordat.

Utnyttjandet i människohandeln sker oftast i vinstsyfte, till exempel för att få ekonomisk vinning av andras tvångsarbete. Signifikativt även för utnyttjandestadiet är att offrets verkliga möjligheter att påverka sin situation är, eller för offret framstår som, beskurna. Detta kan exempelvis bero på att offren tidigare, eller under själva människohandeln, har kuvats fullständigt.«³⁸

Man angav först att ett utnyttjandestadium inte krävs för brottets fullbordan. Man angav sedan att det som är karaktäristiskt för det stadium som man just angivit inte skulle krävas är att offret där upplever sig sakna valmöjligheter.

I ett annat avgörande från 2015 beskrev tingsrätten rekvisiten i brottet människohandel:

»De otillbörliga medlen ska förstås på så sätt att gärningsmannen har ett inflytande över offrets handlingar vilket begränsar offrets möjligheter att påverka sin situation och att detta inflytande är otillbörligt. Det måste råda ett orsakssamband mellan de förfaranden genom vilka gärningsmannen uppnår maktförhållandet och de handelsåtgärder som vidtas.«³⁹

Domstolen förklarade därmed att åklagaren för ansvar behövde styrka exempelvis att inhysningen (en handelsåtgärd) skett genom att målsägandens utsatta belägenhet utnyttjats (ett otillbörligt medel). Här är exempelvis styrkande av ett skuldförhållande och målsägandens svårigheter att klara sig själv relevant för att visa att den utsatta belägenheten utnyttjats. Domstolen nöjde sig dock inte med att omständigheterna styrktes rörande målsägandens utsatta belägenhet och att dessa utnyttjats för att inhysa henne. I praktiken gjordes en koppling mellan de otillbörliga medlen i form av ett maktförhållande och *den efterföljande exploateringen* istället för en koppling till handelsåtgärderna (rekrytering, transport, inhysning):

»Tingsrätten konstaterar att all tillgänglig bevisning med kraft stöder [målsägandens] uppgift att hon var underställd de båda tilltalade. Av de avlyssnade samtalen och SMS:en framgår tydligt att [de tilltalade] ger [målsäganden] order och att hon inte ifrågasätter deras order utan gör som de säger. Bevisningen i den delen kan närmast betecknas som massiv. [Målsäganden] framstår som ett barn i förhållande till [de tilltalade]. De båda hörda poliserna har också båda uppfattat [målsäganden] som underställd de tilltalade. Att alla tre kommer från fattiga förhållanden i Rumänien innebär inte att det varit jämställda i den aktuella situationen. Enligt tingsrättens mening är det uppenbart att [de tilltalade] haft en maktposition där de varit helt överordnade [målsäganden].«⁴⁰

Bevisning som rör den efterföljande exploateringen kan styrka att det funnits ett syfte att exploatera offret. Omständigheterna under exploateringen och brottsoffrets agerande under denna fas bör dock inte vara relevanta för bedömningen om brottets fullbordning och ansvar, utan bör primärt påverka straffvärdet. Granskningen av liknande omständigheter utgör en form av krav på att brottsoffret inte bara ska ha varit utsatt för otillbörlig påverkan när det rekryterades, transporterades eller inhystes, utan också att brottsoffret ska uppvisa tecken på att maktförhållandet har etablerats långsiktigt och är så slaverilikt att brottsoffret inte upplever sig kunna lämna exploaterings-situationen.

I det senaste avgörandet där människohandel prövades fann tingsrätten att brottsrekvisiten för människohandel var styrkta.⁴¹ Det var tydligt att den 18-åriga kvinnan lurats och även att hon utnyttjats på ett hänsynslöst sätt, att hon befunnit sig i en utsatt situation och i ett klart underläge till gärningspersonen. Domstolen observerade dock att hon »kunde röra sig fritt« och »vid flera tillfällen lämnade Sverige efter eget val« och dömde därmed inte för människohandel, eftersom det inte fanns stöd för slutsatsen »att hon inte hade något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig hans vilja.«⁴² Det här är ett tydligt exempel på missförstånd om bl.a. tidpunkten för brottets fullbordning. Enligt lagtexten var brottet fullbordat. Brottsoffret uppvisade dock inte de tecken på eller den nivå av underkastelse som domstolen förväntade sig var vanliga i människohandelsfall. Domstolen gav därmed offrets fysiska rörelsefrihet *under exploateringen* samma effekt som ett efterföljande samtycke som befriar från ansvar för ett redan fullbordat brott. Det som inte ska vara rättsligt möjligt enligt Palermoprotokollet och svenska förarbeten tillämpas detta till trots i svenska domstolar.⁴³

I sex av åtta hovrättsavgöranden som avgjorts efter lagändringen 2010 och som behandlat otillbörliga medel har olika medel genom vilket offret eller offrens frihet begränsats behandlats i domskälen.⁴⁴ Endast i två hovrättsavgöranden där otillbörliga medel granskats har domstolarna alltså avstått från att motivera om ansvar för människohandel förelegat utifrån en granskning av offrets frihet, val-

möjligheter eller någon form av maktförhållande under exploateringen.⁴⁵ I tre domar har man använt varierande termer som »underordning«, »överordnade«, »maktförhållande«, »underlägsen maktposition«, »foga sig i sin situation«, »faktisk beroendeställning« som utnyttjats och t.o.m. »kontroll« för att beskriva offrets situation under exploateringen.⁴⁶ I ett avgörande diskuterade man om målsägandenas valmöjligheter beskurits under exploateringen.⁴⁷ I två domar bedömde man att målsägandenas möjligheter att lämna eller inte lämna exploateringen visade på om ett maktförhållande eller bemästrande uppkommit som skulle innebära ansvar för människohandel.⁴⁸

Det »maktförhållande« som omnämndes i förarbetena har i domstolarnas tillämpning ersatt det ur lagen utmönstrade kravet på »kontroll«. Det har också förflyttats från att karaktärisera de otillbörliga medlen till att krävas under den efterföljande exploateringen. Se exempelvis språket i ett hovrättsavgörande från 2014 som rör målsägandens relation till den tilltalade under själva exploateringen:

»För att [den tilltalade] ska kunna dömas [...] fordras [...] att [målsäganden] till följd av vilseledande, olaga tvång, utnyttjande av hennes utsatthet eller genom annat otillbörligt medel kommit att foga sig i sin situation och de handelsåtgärder som vidtagits i syfte att sexuellt exploatera henne. Det [...] måste till följd av åtgärderna ha uppstått ett sådant *maktförhållande* även mellan honom och [målsäganden], att [målsäganden] inte upplevt sig ha haft något verkligt eller godtagbart alternativ annat än att underkasta sig hans vilja [...].«⁴⁹

»Hovrätten delar tingsrättens bedömning att det främst varit [den i tingsrätten dömda personen], som var den som dagligen umgicks med och noga styrde [målsägandens] förehavanden, som utsatt [målsäganden] för hot, våld och kränkande tillmälen. Enligt hovrätten bör det emellertid noteras att även [den tilltalade] synes ha gett uttryck för en nedvärderande inställning gentemot [målsäganden]. Detta framgår bland annat av hans förolämpande uttryckssätt i det inspelade telefonsamtal under vilket han dirigerar [målsäganden] till en sexkund. Det framgår även av hans uttryckssätt i de avlyssnade telefonsamtalen mellan honom och [den i tingsrätten dömda personen] där dessa två diskuterat [målsäganden] och hur mycket [målsäganden] dragit in på sexhandeln. Att [den i tingsrätten dömda personen] eget agerande gentemot [målsäganden] innefattat kränkningar i linje med detta är något som [den tilltalade] måste varit fullt medveten med och uppenbarligen likgiltig inför [...]. På grundval härav och med ledning av [målsägandens] berättelse finner hovrätten att det är styrkt att den underlägsna maktposition som [målsäganden] intagit inte bara gällt i förhållande till [den i tingsrätten dömda personen] utan även i förhållande till [den tilltalade].«⁵⁰

»Det anförda leder sammantaget hovrätten till bedömningen att det funnits ett sådant maktförhållande även mellan [den tilltalade] och [målsäganden], att [målsäganden] inte upplevt sig ha haft något verkligt eller godtagbart alternativ annat än att underkasta sig hans vilja [...].«⁵¹

Det är en sak att söka bevisa själva exploateringen för att styrka att det funnits ett syfte att exploatera; det är en annan sak att kräva bevis på att brottsoffret under exploateringen fogat sig i omständigheterna, underkastat sig gärningspersonens vilja och inte upplevt sig ha alternativet att lämna situationen. Detta krav har även oanade konsekvenser för vilka former av människohandel som prövas i domstol.

2.3. Kritiken

Förutom vid kravet på »kontroll« i 2004 års människohandelsbrott har 2002 och 2010 års lagtexter inte uttryckt att en viss nivå av offrets bemästrande ska ställas eller att en viss nivå finns som avgör när offrets frihet berövats. Inte heller anges att offrets valmöjligheter under exploateringen har betydelse för bedömningen av ansvar, eller att ett visst förhållande eller typ av relation krävs mellan gärningspersonen och människohandelsoffret.

De internationella standarder som ligger till grund för Sveriges reglering ställer inte heller krav på en viss svårhetsgrad av påverkan genom de otillåtna medlen, på påbörjad exploatering eller på att brottsoffret upplever att det inte kan lämna exploateringssituationen.⁵² Inget krav på ett visst förhållande mellan gärningspersonen och brottsoffret finns heller. Den internationella människohandelsdefinitionen är istället konstruerad med fokus på den misstänkte förövarens användning av ett medel utan direkt koppling till hur detta medel påverkar offrets vilja – om viljan helt satts ur spel eller om det potentiella offret endast påverkats i mindre grad. Om ett medel använts så är offrets eventuella samtycke irrelevant.⁵³ Det enda som krävs är kausalitet mellan handelsåtgärden och medlet: att gärningspersonen enbart kunnat vidta handelsåtgärden genom användandet av medlet. Exempelvis skulle transporten inte kunnat genomföras om inte offret hade viljellets.

Palermoprotokollet ger därmed inte stöd för att fokusera på offrets vilja eller att ange en viss nivå som medlet bör nå upp till för att anses sätta den fria viljan eller samtycket ur spel. Det finns dock fler stater än Sverige vars tillämpning av medlen i denna del skiljer sig från Palermoprotokollet.⁵⁴ Vissa stater använder en restriktiv tolkning av medlen som innebär stränga krav på att offret ska ha påverkats för att utgöra ett otillåtet medel i det individuella fallet. Andra stater använder en tolkning av medlen som fokuserar på gärningspersonens agerande och användning av ett otillåtet medel utan att granska om medlet i det individuella fallet satte personens fria vilja ur spel.⁵⁵

En översiktlig jämförelse med andra nordiska länder visar att Danmarks⁵⁶ och Finlands⁵⁷ människohandelsbrott i stort liknar det svenska: de tre rekvisiten av handelsåtgärd, otillbörligt medel och exploateringssyfte krävs, förutom vid män-

niskohandel av barn då ett otillbörligt medel inte behöver styrkas. Som i Sverige klargör finska förarbeten att exploateringen inte behöver förverkligas för ansvar,⁵⁸ men liksom i Sverige finns avgöranden där domstolarna granskat offrets handlingsfrihet under exploateringen.⁵⁹

Den norska regleringen särskiljer sig på flera sätt: den som med ett otillbörligt medel tvingar, utnyttjar eller förleder en person till prostitution, arbete, tjänster, krigstjänst eller organhandel ska dömas för människohandel.⁶⁰ Det krävs därmed inte att en handelsåtgärd vidtagits, men väl att personen förts in i ett påbörjat utnyttjande. Ett styrkt syfte räcker inte för ansvar. Den som medverkar med en handelsåtgärd till att personen tvingas, utnyttjas eller förleds på det beskrivna sättet ska också dömas för människohandel.⁶¹ Den som begår en av de två angivna handlingarna mot ett barn ska straffas även om inget otillbörligt medel använts.⁶² Dock behöver tvång, utnyttjande eller förledande av barnet fortfarande styrkas.⁶³ Att domstolarna i de fall som gäller vuxna därmed behandlar både otillbörliga medel och en effekt på offret som leder till att exploateringen kan inledas är därför oundvikligt då lagtexten kräver detta. Den norska regleringens konformitet med Palermo protokollet kan därför diskuteras. Det är dock intressant att se att även i fall då någon form av tvång måste styrkas görs andra bedömningar om vad som kan visa på en sådan effekt på offret än i Sverige. I ett nytt avgörande dömde Borgartings hovrätt till ansvar för människohandel i tvångsarbete trots att de utländska arbetarna haft möjlighet att åka hem och återvända ett flertal gånger.⁶⁴

Den svenska bilden av hur människohandel genomförs och om hur offret ska påverkas för att anses som ett offer för just människohandel – som uttrycks i både förarbeten och rättstillämpningen – saknar internationell förankring och verkar istället ha sin grund i brottets svårhet, dess höga straffsatser och placering i brottsbalkens fjärde kapitel. Som ett svar på varför människohandel ska straffas så hårt har brottet liknats vid en modern form av »slavhandel»,⁶⁵ vilket för tankarna till dominans och underkastelse. Den terminologi som används i förarbetena antyder kraftfull överlägsenhet och stark underlägsenhet: gärningsmannen ska »bemästra offrets fria och verkliga vilja»,⁶⁶ och brottsoffret ska sakna andra alternativ till att »underkasta sig utnyttjandet»,⁶⁷ »underkasta sig gärningsmannens vilja»⁶⁸ eller »underkasta sig handelsåtgärden». ⁶⁹ Att offret inte har några andra alternativ än att »underkasta sig» har förskjutits från att i 2001 års Sexualbrottskommittés utredning endast krävas för att styrka andra otillbörliga medel än tvång eller vilseledande⁷⁰ till att krävas för alla otillbörliga medel⁷¹ och t.o.m. för det åsyftade utnyttjandet.⁷²

I ljuset av denna restriktiva bild av huvuddraget i all människohandel så har lagtexten fått stå tillbaka. Förarbetena och tillämpningen har utvecklat ett strängt

krav på hur offrets vilja ska ha begränsats. Helst ska brottsoffrets avsaknad av samtycke visa sig på så sätt att brottsoffret inte upplevt sig kunna lämna exploateringssituationen.

I och med förskjutningen har också vissa grupper i praktiken exkluderats från skydd: de som kunnat lämna exploateringen i ett tidigt skede eller innan den påbörjats; och de som rekryterats, transporterats eller inhysts genom vilseledande men som haft möjlighet att lämna.⁷³ Det verkar utsiktslöst att väcka åtal i sådana fall. En fråga är om lagstiftaren vill att lagtexten efterföljs eller om den stödjer den mer restriktiva tolkningen och tillämpningen: att medlen endast bör täcka de svåraste fallen av både otillbörlig påverkan på offret och svår exploatering där offret upplevt att det inte kan lämna situationen.⁷⁴

Effekterna av fokus på människohandelsoffrets pågående exploatering och brottsoffrets relation till förövarna slår inte endast mot ovan nämnda grupper som därmed exkluderas från skydd. Det har även betydande konsekvenser för vilka anmälningar som leder till att förundersökningar inleds, hur människohandelsutredningar genomförs och hur många det finns ekonomiska och personella resurser att inleda och genomföra. Det är här som andra former av människohandel än den som är kopplad till organiserad brottslighet får stryka på foten.

3. Lagföring av människohandel i Sverige idag

3.1. Olika former av misstänkt människohandel och anmälningar om brott

Sedan 2004 har människohandelsbrottet omfattat ytterligare exploateringssyften än sexuell exploatering. Spektrumet av syften inkluderar avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte. Som statistiken nedan visar rör också en majoritet av de polisanmälningar som gjorts sedan 2010 misstankar om andra former av människohandel än människohandel för sexuell exploatering. Trots detta rör den absoluta majoriteten av fällande domar sedan 2002 människohandel för sexuella ändamål, och ansträngningar har gjorts att bredda insatserna så att alla former av människohandel bekämpas effektivt. Frågan är om domstolarnas tillämpning gör det möjligt att bekämpa alla former av människohandel effektivt.

Antal polisanmälningar om misstänkt människohandel (2010-2015)

Polisanmälningar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Totalt (andel)
För sexuella ändamål – vuxna	25	25	12	29	26	47	164 (27 %)
För sexuella ändamål – barn ⁷⁵	7	10	9	11	5	11	53 (9 %)
För andra ändamål – vuxna	30	43	35	32	48	92	280 (46 %)
För andra ändamål – barn	22	20	13	10	14	30	109 (18 %)
<i>Totalt</i>	<i>84</i>	<i>98</i>	<i>69</i>	<i>82</i>	<i>93</i>	<i>180</i>	<i>= 606 (100 %)</i>

Källa: Statistik Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2015.

Sedan 2013 har Brottsförebyggande rådet (BRÅ) redovisat statistiken för anmälda människohandelsbrott i fler underkategorier – inte enbart exploatering för »sexuella ändamål« och »andra ändamål«. Man ser då att 36,5 procent av polisanmälningarna rör misstänkt människohandel för sexuell exploatering och 24,5 procent av polisanmälningarna rör misstänkt människohandel för tiggeri. 39 procent av anmälningarna rör alltså *andra* former av misstänkt människohandel, exempelvis tvångsarbete.⁷⁶

Antal polisanmälningar om misstänkt människohandel (2013-2015)⁷⁷

Polisanmälningar	2013	2014	2015	Totalt	Andel
För sexuella ändamål – vuxna	29	26	47	102	29 %
För sexuella ändamål – barn	11	5	11	27	7,5 %
För tiggeri – vuxna	5	18	50	73	20,5 %
För tiggeri – barn	4	5	5	14	4 %
För andra ändamål – vuxna	27	30	42	99	28 %
För andra ändamål – barn	6	9	25	40	11 %
<i>Totalt</i>	<i>82</i>	<i>93</i>	<i>180</i>	<i>= 355</i>	<i>= 100 %</i>

Källa: Statistik Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2015.

606 polisanmälningar om misstänkt människohandel registrerades under perioden 2010-2015. Under samma period väcktes 13 åtal och 7 fällande domar avkunnades.⁷⁸ Av domstolarnas bifall sedan människohandelsbrottets revidering år 2010 rör fem av sju bifall (71,5 procent) människohandel för sexuell exploatering där polisen efter spaning gjort tillslag och avbrutit exploateringen.⁷⁹ Ett bifall rör tig-

geri (Göteborgsmålet), där stora spaningsresurser tillgåtts. Det sista bifallet under perioden rör människohandel för andra ändamål, i detta fall bärplockning (Hudiksvallsmålet).

Underlaget är visserligen begränsat, men det är tydligt att utifrån det stora antalet polisanmälningar så väcks överlag få åtal. Vidare kan man se att i de utredningar som har lett till åtal och fällande domar för människohandel mellan 2010-2015 så har riktade spaningsinsatser och tillslag använts i sex av sju fall. Den klara majoriteten av fall rör därmed organiserad brottslighet i form av kommersiell sexuell exploatering eller tiggeri som polisen kan spana på.

Situationen blir ännu tydligare när det gäller misstankar om människohandel med barn. I en nyligen publicerad rapport från Länsstyrelsen i Stockholm som kartlade misstänkt människohandel med barn mellan 2012 och sommaren 2015 presenterades följande underlag.⁸⁰

*Antal polisanmälningar om misstänkt människohandel med barn
(2012-2015 [2015-06-30])*

Polisanmälningar: Misstänkt människohandel med barn	2012	2013	2014	2015 (- 15-06-30)	Totalt antal:
För sexuella ändamål	9	11	5	3	28
För tvångsarbete	0	5	3	3	11
För tiggeri	0	4	5	5	14
För organhandel	0	1	1	0	2
För krigstjänst	0	0	0	0	0
För övriga ändamål	13	0	5	9	27
<i>Totalt antal:</i>	<i>22</i>	<i>21</i>	<i>19</i>	<i>20</i>	<i>82</i>

Källa: Statistik Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2015.

26 förundersökningar om misstänkt människohandel med barn inleddes under 2012-2013 och 13 förundersökningar inleddes under 2014-2015. Av dessa ledde inga till att åtal för människohandel med barn väcktes.⁸¹ Kartläggningen granskade tolv av förundersökningarna och fann att i tio av fallen berättade barnet om en misstänkt förövare och i två fall om två misstänkta förövare. I få fall fanns indikationer om organiserad brottslighet, och i tio fall anmälde barnet den misstänkta människohandeln. Endast i två fall upptäckte polisen den misstänkta människohandeln i samband med annan utredning.⁸²

Alltså finns det en bredd i den misstänkta människohandel med vuxna och barn som polisanmäls, och när det gäller barn är det särskilt märkbart att få fall verkar kopplade till organiserad brottslighet. Detta reflekteras dock inte av de åtal och fällande domar som finns rörande människohandel. Avgörandena sedan 2010 rör med ett undantag organiserade former av människohandel för sexuella ändamål och tiggeri där polisen använt omfattande resurser till att spana och där den pågående exploateringen avbrutits genom tillslag. Polismyndigheten har beskrivit att misstankar om människohandel för andra ändamål än sexuell exploatering och människohandel med barn är mer svårutredda än människohandel för sexuell exploatering.⁸³ Har domstolarnas tillämpning någon bäring på skevheten?

3.2. *Spaning på brottsoffret som bevisning för vad?*

Kravet på en viss effekt på brottsoffret är både teoretiskt och praktiskt problematiskt. Det bygger även på, och förstärks av, en förväntan om att resultaten av spaning bör finnas att tillgå i människohandelsärenden eftersom människohandel till stor del utgörs av organiserad brottslighet som går att spana på.

Det finns goda skäl att genomföra spaningsinsatser under efterföljande exploatering för att söka styrka människohandel. 4 kap. 1a brottsbalken kräver att åklagaren ska styrka att det från början av den handelsåtgärd som vidtagits funnits ett *syfte att exploatera*. Om det finns bevis, t.ex. genom telefonavlyssning, på att exploateringen är planerad behöver inte själva exploateringen bevisas för att styrka att det funnits ett syfte att exploatera. I de flesta fall har man dock inte tillgång till sådan information på ett tidigt stadium. Här kan istället avlyssning, spaning på pågående exploatering och ekonomiska utredningar styrka att det verkligen handlat om exploatering och att just exploatering varit syftet från början. Detta kan exempelvis visas om exploateringen inletts i snar anslutning till människohandelsoffrets ankomst och människohandelsoffret inte fått del av inkomsterna från sitt »arbete«.

Bevisning för att styrka att en *handelsåtgärd*, som rekrytering och transport, vidtagits kräver andra bevismedel än resultaten av spaning på brottsoffret under exploateringssituationen. I de fall som rör inhysning kan dock kopplingen mellan att handelsåtgärden vidtagits med användande av ett otillbörligt medel (kausalitet), som olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av offrets utsatta belägenhet, och den pågående exploateringen vara starkare. Spaning på brottsoffret under den pågående exploateringen kan även vara aktuellt då åklagaren försöker styrka *syftet* att exploatera i *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte*. Här söker man styrka att brottsoffrets situation verkligen skulle utgöra ett

nödläge för personen, vilket exempelvis inneburit att man granskat maktförhållandet under själva exploateringen.⁸⁴

Denna artikel har dock visat att domstolarna ställer ett övergripande krav på bevisning om att brottsoffret »underkastat« eller »fogat« sig i de misstänkta »vilja«, vilket innebär en högre nivå av visad effekt på offret än lagtexten ställer. Ett krav på att någon form av maktförhållande visas kräver ytterligare utredningsinsatser under den pågående exploateringen som kan styrka mer än att det funnits ett syfte att exploatera eller att en handelsåtgärd vidtagits. I praktiken för det med sig längre spaningsinsatser medan man söker observera om offret uppvisar tecken på att ha underkastat sig eller ej vilket bl.a. kan innebära att man anstår med ett tillslag. Det påverkar rimligtvis även hur förundersökningar genomförs och i vilka fall åtal väcks. Till sist verkar det påverka vilken typ av människohandel som domstolarna dömer till ansvar för.

3.3. Antagande om människohandel som organiserad brottslighet

Som tidigare nämnts har det länge gjorts en nära koppling mellan organiserad brottslighet, spaning och människohandel. Palermoprotokollet syftade primärt till att bekämpa organiserad brottslighet, mot vilket spaningsinsatser används framgångsfullt. I den första propositionen till människohandelsbrottet förde man även fram vikten av straffprocessuella tvångsmedel för att kunna upptäcka och utreda människohandelsbrott.⁸⁵ Antagandet är att detta inte är ett brott som anmäls av eventuella målsäganden, utan som upptäcks genom just polisinitierade utredningar som bl.a. innefattar avlyssning och spaning. Utmaningen består dock i faktumet att all människohandel inte genomförs inom ramen för organiserad brottslighet, vilket gör det svårare att med användning av traditionell spaning bekämpa andra exploateringsformer eller situationer med endast en eller två förövare. I andra fall finns brottsoffret inte längre kvar i exploateringssituationen. I vissa situationer är alla tre faktorer relevanta: ett exempel är ett barn som förts in i landet för att exploateras i icke-åldersanpassat hushållsarbete i en situation som innebär ett nödläge för barnet där barnet dock lyckas ta sig från situationen och sedan gör en polisanmälan.⁸⁶ Bevisning om pågående brott som säkras genom avlyssning och spaning är inte aktuellt i ett sådant fall.

Domstolarnas förväntan på spaningsinsatser observerades av Åklagarmyndigheten redan 2013 då man i en rapport beskrev ett antal framgångsfaktorer vid bifallna åtal.⁸⁷ Till synes är domstolarna högst medvetna om att resultatet av olika spaningsinsatser ofta använts framgångsfullt som stödbevisning i människohandelsmål. I ett mål som avgjordes år 2014 vid Halmstads tingsrätt (Halmstadmålet)

hänvisade domstolen till Åklagarmyndighetens observation om sådana insatser som framgångsfaktor:

»I Internationella åklagarkammaren i Göteborgs rapport Människohandel – delredovisning av ett projekt, har det anmärkts att det är av yttersta vikt att utredningar i denna typ av ärenden byggs upp av riktade spaningsinsatser. I rapporten lämnas vidare andra rekommendationer hur en förundersökning ska bedrivas.«⁸⁸

I den aktuella utredningen var dock spaningsinsatser inte möjliga att inleda eftersom de två män som polisanmälde den misstänkta människohandeln redan hade lämnat det som de angav var den exploaterande situationen. Detta verkar vara fallet för en stor del av den människohandel som polisanmäls, och ett faktiskt krav på spaning som bevisning leder därmed till att få åtal väcks för andra former av människohandel.

Polisinitierade utredningar som innefattar spaningsinsatser på pågående brottslighet förutsätter någon form av information eller underlag som gör att spaningen kan initieras. Det krävs att allmänheten lämnar in tips, att förövarna lämnar spår som polisen redan letar efter (utifrån arbete mot organiserad brottslighet i form av koppleri) eller att brottsoffrens exploatering är tydlig nog för att lätt kunna uppmärksammas och observeras.

Sexhandel och tiggeri är just den typ av aktiviteter där polisen kan initiera spaning utifrån eget initiativ och där bevisningen är relativt enkel att säkra om man har tillräckliga personella och ekonomiska resurser. Det är också för dessa former av människohandel som vi har fällande domar.

3.4. Praktiska problem och konsekvenser

Bilden som framträder av människohandel i Sverige idag är att spaningsinsatser och tillslag endast ligger bakom ett fåtal av de polisanmälningar eller förundersökningar om misstänkt människohandel med vuxna och barn som gjorts. Däremot är det primärt efter dessa insatser som fällande domar avkunnas. För att en förundersökning ska leda till åtal för den misstänkta människohandeln krävs andra utredningsmetoder, särskilt när det gäller barn, än de som används för att utreda organiserad brottslighet där brottsoffret fortfarande befinner sig kvar i exploateringsituationen. Den utbildning och de resurser som behövs för detta måste tillgodoses om skyddet för de som utsätts för andra exploateringsformer än sexuell exploatering och tiggeri, och skyddet för barn, ska stärkas. Den exploatering som är mindre synlig, där information om 'tjänster' inte läggs ut och där koppling till organiserad brottslighet saknas, leder rimligtvis sällan till spanings-

insatser. Där brottsoffret själv kontaktar polisen finns dessutom begränsade möjligheter till spaning, vilket leder till sämre möjligheter att få till stånd en fällande dom. Att dessa praktiska begränsningar finns är fakta, liksom att polisens ekonomiska och personella resurser är begränsade.⁸⁹

Det som är särskilt problematiskt är om domstolarna *förutsätter* spaning vid människohandelsmål, eftersom det riskerar att begränsa polisen och åklagarna till att huvudsakligen utreda de former av människohandel där spaning kan användas. Ett sådant praktiskt krav ligger först och främst svårligen i linje med principen om fri bevisprövning.⁹⁰ Det underminerar även arbetet med att bekämpa alla former av människohandel och skydda särskilt utsatta grupper, däribland barn.

3.4.1. Människohandelsbrottets fullbordanspunkt senarelagd

Ett uppenbart skäl till att det är problematiskt att förutsätta spaning i människohandelsmål är att människohandelsbrottet är fullbordat redan innan den åsyftade exploateringen påbörjats; det som ska styrkas är endast de tre rekvisiten i 4 kap. 1a § brottsbalken. Eftersom det dock oftast är svårt att styrka att det redan från början, när handelsåtgärden vidtogs, fanns ett syfte att exploatera en person är det naturligt att man söker styrka syftet exempelvis med bevis på att exploateringen påbörjats genast eller inom kort efter att handelsåtgärden vidtagits. Problemet uppkommer när man utgår från att exploatering alltid sker vid fullbordad människohandel och att denna efterföljande exploatering måste styrkas.

3.4.2. Längre utredningstider och färre åtal

Att mer regelrätt kräva bevisning från olika spaningsinsatser på pågående exploatering innebär därmed ett praktiskt krav på ett icke-existerande brottsrekvisit som består av efterföljande exploatering. Det mest problematiska är om inte bara exploateringen ska styrkas, utan *även att brottsoffret 'bemästrats' och har 'fogat sig i sin situation' eller liknande*. Som nämnts för det med sig längre spaningstider och därmed högre kostnader, då en maktrelation mellan den misstänkte och offret ska kartläggas. Offrets tecken på underkastelse ska granskas. Det kan även innebära att ett tillslag får anstå tills man anser sig ha tillräcklig bevisning för människohandelsbrottet. Det för även med sig att de åklagare som endast väcker åtal när de kan förvänta sig en fällande dom som konsekvens exempelvis undviker att väcka åtal då ett brottsoffer lyckas dra sig undan från den åsyftade exploateringen innan den påbörjats, trots att lagstiftaren uttryckligen ämnade omfatta även denna situation.⁹¹

3.4.3. Åtal primärt för människohandel för sexuell exploatering och tiggeri – ej övriga former

En ytterligare orsak till att det är problematiskt att polisinitierade utredningar med spaningsinsatser utgör förutsättning för en fällande dom rör exploateringsformerna. I praktiken inleds många förundersökningar som rör människohandel som spaning på organiserad brottslighet i form av koppleri. Man identifierar alltså människohandelssituationer relativt sent i processen och utifrån att ha använt tillgängliga ledtrådar, som annonser om sexuella tjänster eller tips från allmänheten. Poängen är att man inte börjar leta efter människohandel som sådant, utan i regel finner man människohandel när man undersöker annan brottslighet – oftast organiserad sådan. Det man inte får tips om eller kan söka upp aktivt går inte att initiera spaning på. Det är viktigt att ha i åtanke att i de fall då brottsoffret själv gör en polisanmälan tjänar det inget syfte att initiera spaning i efterhand eftersom brottsoffrets exploatering inte längre kan spanas på. Det som då främst kan samlas in är redan existerande uppgifter, t.ex. inspelningar från övervakningskameror på främst offentliga platser.⁹² Dessa fall av andra former av människohandel än för sexuell exploatering och tiggeri består främst av exploatering för tvångsarbete, annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och krigstjänst, och utgör drygt en tredjedel av alla polisanmälningar om människohandel. Det är för dessa typer av människohandel som utredningsformerna behöver utvecklas då antalet åtal är oproportionerligt låg.

De två senaste fällande domarna för människohandel – i Göteborg och Örebro – tjänar som exempel.

Halmstadmålet, som nämnts ovan, följde ett antal mål där man provat ansvar för människohandel vid tiggeri.⁹³ Som ovan nämnts fann inte Halmstads tingsrätt att bevisningen räckte för att styrka ansvar för människohandel och den hänvisade bl.a. till nödvändigheten av riktade spaningsinsatser vid utredningen. Åklagaren i målet måste ha sporrats av den friande domen eftersom han följande år lämnade in en ny stämningsansökan i Göteborg för exploatering av tiggeri. Bilden man får i den senare domen (Göteborgsmålet) av förundersökningen är att betydande resurser lades ner på att säkra tillräcklig bevisning.⁹⁴ Spaning bedrevs för att styrka att brottsoffren verkligen befann sig i ett nödläge, vilket kunde visas genom att de fick tigga långa dagar utan mat och möjlighet att uppsöka toalett eftersom de hade funktionshinder men inte fick hjälp under den långa tid då de tiggde. Spaning bedrevs även på förövarnas bostad för att styrka exploateringen – att förövarna själva stannade hemma under dagarna och inte deltog i tiggeriet utan helt sonika behöll inkomsterna från de övrigas tiggeri utan några indikationer på att det fanns en plan att de som faktiskt tiggde skulle få del av förtjänsten.

Domen i Göteborgsmålet visar på en väl genomförd förundersökning där spaningsinsatserna inte lämnade utrymme för något tvivel om att människohandel pågått. Den är positiv ur ett brottsofferperspektiv på så sätt att det samlats tillräcklig bevisning för att styrka människohandel utan att målsägandenas utsagor egentligen behövs. I de fall där detta är möjligt kan det minska trycket på brottsoffren. Domen indikerar dock även vad som kan väntas framöver: ännu färre åtal för människohandel generellt p.g.a. de omfattande ekonomiska och personella resurser som krävs för att domstolarna ska övertygas om att brottsoffret bemästrats och dess frihet berövats i tillräckligt hög grad under exploateringen. En annan konsekvens är fortsatta stämningsansökningar som primärt rör människohandel för kommersiell sexuell exploatering och tiggeri. Ett mycket litet antal kommer röra de former av människohandel där spaning inte kan ske om inte en hel grupp brottsoffer som anses trovärdiga lämnar tillförlitliga uppgifter som bedöms utgöra tillräcklig bevisning för att väcka åtal.

Den sista domen rör ett barn (Örebromålet).⁹⁵ I samband med kartläggning av prostitutionen i ett visst område upptäckte polisen en ung person. Efter telefonavlyssning och fysisk spaning gjordes ett tillslag och flickan omhändertogs. Målet prövades i Örebro tingsrätt sommaren 2016 och ett par dömdes till ansvar för människohandel. Flickans uppgifter stöddes av omfattande teknisk bevisning, polisvittnens uppgifter och uppgifter från tre män som åtalats för sexköp. Domstolen fann att den framlagda bevisningen styrkte att de tilltalade haft ett syfte att exploatera flickan och att de vidtagit mer än en handelsåtgärd i detta syfte.⁹⁶ Det första åtalet om misstänkt människohandel med barn sedan 2011 rörde alltså sexuell exploatering – organiserad och mot ersättning – där spaningsinsatser bedrivits och tillslag gjorts. Det är mycket positivt att flickans exploatering prövades rättsligt. Det är dock önskvärt att fler av de anmälningar som görs om misstänkt människohandel med barn – och olika former av exploatering – skulle leda till prövning inför domstol.

4. Avslutande ord

Ett faktiskt krav på spaningsinsatser innebär i praktiken ett krav på polisinitierade utredningar. Redan där utesluts ett stort antal anmälningar om människohandel. Det bidrar till att få åtal väcks då brottsoffret själv anmält människohandeln. Inledda förundersökningar i sådana fall riskerar att snabbt läggas ned eftersom det inte finns en förväntan att brottet kommer kunna styrkas genom resultaten av spaningsinsatser och tillslag. Brottsoffret befinner sig ju inte längre i en exploateringssituation. Det bidrar därmed till det låga antalet åtal för andra former av människohandel än sexuell exploatering och tvångstiggeri. Informationen som

ligger till grund för polisinitierade utredningar förekommer också oftast i de fall då organiserad brottslighet ligger bakom människohandeln. I praktiken innebär det att människohandel av en eller två förövare och människohandel för andra syften är sexuell exploatering och tvångstiggeri har större möjligheter att undgå granskning, vilket slår särskilt hårt mot gruppen barn.

Förväntan om spaningsinsatser bygger på en bild av människohandel där exploateringen alltid hinner inledas och där brottsoffrets vilja har begränsats i så hög grad att uppgifter som styrker detta kan insamlas av utomstående genom olika spaningsinsatser. Lagstiftaren kanske dock är tillfreds med den förändring av lagtexten som utvecklats i förarbeten och domstolarnas tillämpning: ett tillagt praktiskt krav på att resultaten av spaning visar ett sådant bemästrande av människohandelsoffer att de exploateras utan att kunna fly.

Noter

1. Hudiksvalls tingsrätts dom i mål nr B 2220-11 (2012-06-15).
2. Sedan omformuleringen av människohandelsbrottet år 2010 har åtal för människohandel prövats av tingsrätterna i 15 fall. I skrivande stund har överklaganden till hovrätterna prövats och avgjorts i 12 av dessa fall. En tingsrättsdom överklagades inte och i ett annat mål förföll överklagandet. Det sista tingsrättsmålet avgjordes 2016-11-11 och har överklagats.
3. The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermoprotokollet), 2237 *United Nations Treaty Series (UNTS)* 319.
4. Prop. 2001/02:124, s. 17.
5. Siffrorna avser polisanmälningar, förundersökningar och åtal mellan 2012-01-01 och 2015-06-30; statistik från Brottsförebyggande rådet (BRÅ) och ärendehanteringssystemet Cåbra i Rapport 2015:30, *Människohandel med barn: Nationell kartläggning 2012-2015* (Länsstyrelsen i Stockholm, 2015). Det första åtalet för människohandel med barn efter 2011 prövades sommaren 2016 (Örebro tingsrätts dom i mål 1208-16 [deldom 2016-07-15]).
6. SOU 2001:14, s. 462.
7. Ibid.
8. Palermoprotokollet.
9. SFS 2002:436. BrB 4:1a: *Den som, i annat fall än som avses i 1 § [människorov], med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel förmår någon att bege sig eller låta sig transporteras till ett annat land i syfte att personen där skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål, döms för människohandel för sexuella ändamål till fängelse i lägst två och högst tio år.*

För människohandel för sexuella ändamål döms också den som tar emot, transporterar eller inhyser en person som kommit till ett land under de förhållanden som anges i första

stycket, om det sker med användande av sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som anges där.

10. Människohandelsbrottet innehåller ett s.k. överskjutande uppsåts- eller avsiktsrekvisit – det krävs alltså ett visst subjektivt överskott – som omfattar en åsyftad exploatering som inte behövs ha påbörjats. Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, andra uppl. (Iustus förlag, Uppsala, 2013), s. 60. Brottet liknar människorov, där brottet är fullbordat när en viss handling vidtagits mot en person med uppsåt att skada denne, tvinga personen till tjänst eller öva utpressning.
11. SOU 2001:14, s. 462.
12. *Ibid.*, s. 532. Det kan vara intressant att notera att kommittén bedömde att den vanligaste människohandelssituationen var att kvinnorna var medvetna om att de skulle prostituera sig men hade lurats beträffande omfattningen eller villkoren för prostitutionen. SOU 2001:14, s. 457. Situationen var alltså ämnad att omfattas av människohandelsbrottet.
13. *Ibid.*, s. 532 som hänvisar till Palermoprotokollets tolkningsförklaringar (A/55/383/Add.1, § 63).
14. *Ibid.*, s. 463.
15. Prop. 2001/02:124, s. 23-25.
16. Prop. 2001/02:124, s. 24.
17. *Ibid.*, s. 24.
18. *Ibid.*, s. 25.
19. *Ibid.*, s. 24-25: »Enligt regeringen bör åtgärderna även kunna ske genom andra otillbörliga medel, såsom att missbruka att en person befinner sig i en särskilt utsatt position och därför är särskilt sårbar. Exempel på personer som befinner sig i särskilt utsatta positioner är personer som befinner sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen, lever under ekonomiskt svåra förhållanden, i flyktingskap eller lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom. För att straffbarhet skall inträda bör emellertid omständigheterna alltid vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig missbruket. Detta är också vad som uttrycks i tolkningsförklaringarna (de s.k. interpretative notes) till tilläggsprotokollet till [Palermoprotokollet].«
20. Prop. 2001/02:124, s. 9, 22.
21. *Ibid.*, s. 27.
22. *Ibid.*, s. 22, 35.
23. *Ibid.*, s. 35.
24. *Ibid.*, s. 22.
25. *Ibid.*, s. 29-30: »Förutom detta måste även arten av det åsyftade utnyttjandet och det åsyftade utnyttjandets omfattning samt vad intrånget i annans frihet har inneburit i form av fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning beaktas.«
26. SFS 2004:406. *Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall*

1. utsätts för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,
2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,
3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller
4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller
2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första–tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

27. Ds 2003:45.
28. Ibid., s. 16. I SOU 2001:14, s. 532 hade man angett att det var det tredje och sista otillbörliga medlet som innebar att offret »underkastade« sig utnyttjandet av dess utsatta belägenhet. Det gällde alltså inte vid de otillbörliga medlen tvång och vilseledande. Man syftade inte heller på att offret underkastade sig den efterföljande exploateringen.
29. På samma sätt som i prop. 2001/02:124 refererade man ibland till att offret skulle underkasta sig ett medel, ibland en handelsåtgärd, ibland den efterföljande exploateringen. Ds 2003:45, s. 16, 17, 170, 174, 175.
30. Ds. 2003:45, s. 97.
31. Ibid., s. 158; prop. 2003/04:111, s. 51.
32. SFS 2010:371.
33. SOU 2008:41, s. 99-100.
34. Prop. 2009/10:152, s. 15-16.
35. Ibid., s. 15, 60.
36. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom i mål B 111-12 (2012-03-26), s. 8-9.
37. Johansson, Märta C., *Människohandelns decennielånga metamorfos: En studie i oklarheter och motsägelser*, 4 JT (2013-14) 829-63.
38. Göteborgs tingsrätts dom den 2016-02-12 i mål nr B 13425-15/B 13314-15, s. 48. (Understrykning tillagd.)
39. Södertörns tingsrätts dom den 2015-10-29 i mål nr B 5756-15, s. 50. (Understrykning tillagd.)
40. Ibid., s. 51. (Understrykning tillagd.)
41. Dock angav domstolen följande: »För bifall till åtalet har åklagarna att styrka att otillbörliga medel förekommit i förening med att det angivna maktförhållandet har förelegat.« Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 2804-16 (2016-11-11) s. 69.
42. Ibid, s. 71.
43. Palermoprotokollet (ovan fn 3) art. 3(b): *Samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i a ovan skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts.* Svensk översättning i prop. 2003/04:111, s. 70.

44. Det finns totalt 26 avgöranden från tings- och hovrätterna efter lagändringen 2010 där människohandel prövats. I ett ärende skiljde sig tingsrättens och hovrättens argumentation om ett krav på att de otillbörliga medlen hade en effekt på offret (Göteborgs tingsrätts dom i mål nr B 13425-15/13314-15 [2016-02-12] och Hovrätten för Västra Sveriges dom i mål nr B 1554-16 [2016-04-22]). I tre tings- och hovrättsprövningar var otillbörliga medel inte avgörande då ett syfte att exploatera inte kunde styrkas. I en tingsrätts- och hovrättsprövning rörde människohandeln barn: Enligt BrB 4:1a krävs inte att ett otillbörligt medel styrks när gärningen begås mot en person som inte fyllt 18 år.
45. Hovrätten för Västra Sveriges dom i mål nr B 2827-12 (2012-09-21); Hovrätten för Västra Sveriges dom i mål nr B 1554-16 (2016-04-22).
46. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom i mål nr B 3356-13 (2014-03-05); Svea hovrätts dom i mål nr B 11747-13 (2014-05-14); Svea hovrätts dom i mål nr B 1140-15 (2016-01-29). Se även Hudiksvalls tingsrätts dom i mål nr B 2220-11 (2012-06-15) – överklagandet förföll och Göteborgs tingsrätts dom i mål nr B 13425-15/B 13314-15 (2016-02-12).
47. Hovrätten för Västra Sveriges dom i mål nr 2408-12 (2012-12-14). Se även Hudiksvalls tingsrätts dom i mål nr B 2220-11 (2012-06-15). Avgörandet nämns även i föregående fotnot.
48. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom i mål nr B 111-12 (2012-03-26); Svea hovrätts dom i mål nr B 5309-12 (2012-10-10). Se även Halmstad tingsrätts dom i mål nr B 1143-14 (2014-07-09) – åklagaren justerade och inskränkte åtalet i hovrätten till att gälla ocker och medhjälp till ocker (Hovrätten för Västra Sveriges dom i mål nr B 3940-14 [2016-05-31]).
49. Svea hovrätts dom i mål nr B 11747-13 (2014-05-14), s. 13. (Understrykning tillagd.)
50. *Ibid.*, s. 13-14. (Understrykning tillagd.)
51. *Ibid.*, s. 14. (Understrykning tillagd.)
52. Palermoprotokollet; 2005 års Europeiska konvention om bekämpande av människohandel, Council of Europe Treaty Series (CETS) nr 197; Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF.
53. rt. 3b av Palermoprotokollet: »Samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i a ovan skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts.« Översättning i prop. 2003/04:111, s. 70. Se även art. 4b i 2005 års Europeiska människohandelskonvention och art. 2(4) i EU:s direktiv 2011/36/EU.
54. *UNODC Issue Paper: The Role of Consent in the Trafficking in Persons Protocol* (Geneva, 2014), s. 81-85.
55. *Ibid.*
56. § 262 a (danska) straffeloven.
57. 25 kap. 3 § och 3a § Finlands strafflag (39/1889).
58. Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den (RP 34/2004 rd) s. 92.
59. Helsingfors hovrätts dom R 12/1107, 17.3.2014.
60. §257, första stycket straffeloven (2005). Lagen trädde i kraft 1 oktober 2015. Grov människohandel regleras i § 258.

61. §257, andra stycket straffeloven (2005).
62. §257, tredje stycket straffeloven (2005).
63. Se t.ex. Larvik tingsrett, saksnr 13-149986MED-Larv (2013-09-25) s. 3. Enligt Högsta domstolen ska kravet på tvång av barnet dock inte ställas särskilt högt. Norges Høyesteretts Ankeutvalg – HR-2011-1453-U – RT-2011-1061, § 22.
64. Borgarting lagmansrett – LB-2015-137689 (2016-11-25). Alternativet till de utnyttjande förhållandena var arbetslöshet eller betydligt lägre lön i hemlandet. I vissa fall behölls arbetarnas pass, men även de situationer där detta inte skett bedömdes vara människohandel. Att lönen utlovats vid återkomsten till hemlandet ansågs påverka möjligheten att återvända hem i förtid. Utredningen utgick från målsägandenas berättelser – inte från föregående spaning.
65. Prop. 2003/04:111, s. 50.
66. Prop. 2001/02:124, s. 25, 35; Ds 2003:45, s. 169, 195; prop. 2009/10:152, s. 60.
67. SOU 2001:14, s. 532; prop. 2001/02:124, s. 22; Ds. 2003:45, s. 17.
68. Prop. 2001/02:124, s. 35; Ds. 2003:45, s. 195
69. Prop. 2009/10:152, s. 15-16, 60.
70. SOU 2001:14, s. 532.
71. Ds 2003:45, s. 16; prop. 2003/04:111, s. 26.
72. SOU 2008:41, s. 63.
73. Detta är fallet om inte åklagaren kan styrka att de också haft en särskild sårbarhet som utnyttjats.
74. För en översikt av ett antal länders tillämpning vad gäller svårhetsgrader och samtycke, se *UNODC Issue Paper: The Role of Consent in the Trafficking in Persons Protocol* (Geneva, 2014), särskilt s. 80-82.
75. Med barn avses personer som ännu inte fyllt 18 år.
76. Enligt Polismyndigheten var 14 av 62 anmälningar om människohandel för »andra ändamål« under 2014 felkodade och avsåg människosmuggling eller ocker. Polismyndighetens rapport 2015, *Människohandel för sexuella och andra ändamål: Lägesrapport 16*, s. 21. Om övriga anmälningar under 2014 antas vara rätt kodade som människohandel minskar då andelen anmälningar om människohandel för »andra ändamål« än sexuella från 67 procent till 61 procent. »Andra ändamål« utgör fortfarande en större andel av de totala anmälningarna om människohandel än människohandel för sexuella ändamål.
77. Statistik Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2015.
78. Siffrorna kan inte jämföras direkt, eftersom polisanmälningarna kan göras för varje brottsoffer eller varje misstänkt brott. Ett åtal kan även inrymma ett stort antal målsäganden och tilltalade. En anmälan kan även göras under ett år men domstolsprövning ske följande år.
79. Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 6114-11 (2012-06-12); Malmö tingsrätts deldom i mål nr B 2361-13 (2013-11-26); Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 6107-13 (2013-12-03); Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 5756-15 (2015-10-29); Göteborgs tingsrätts dom i mål B 13425-15/B 13314-15 (2016-02-12).
80. Rapport 2015:30, *Människohandel med barn: Nationell kartläggning 2012-2015* (Länsstyrelsen i Stockholm, 2015), s. 50.
81. *Ibid.*, s. 53. En förundersökning under 2016 ledde till åtal och tingsrättsprövning (Örebro tingsrätts dom i mål B 1208-16 [deldom 2016-07-15]).

82. Ibid., s. 54-55.
83. Polismyndighetens rapport 2015, *Människohandel för sexuella och andra ändamål: Lägesrapport 16*, s. 23, 29, 46-7.
84. Termer som använts om brottsoffren: »utlämnade till [de tilltalades] godtycke«, och att de tilltalade haft »oinskränkt makt« över dem. Göteborgs tingsrätts dom i mål nr B 13425-15/B 13314-15 (2016-02-12), s. 53.
85. Prop. 2001/02:124, s. 17.
86. Rapport 2015:30, s. 52.
87. Internationella åklagarkammaren i Göteborg, *Människohandel – delredovisning av ett projekt. Domar 2009-2012* (ÅM-A 2013/1731), s. 10.
88. Halmstad tingsrätts dom den 2014-07-09 i mål nr B 1143-14, s. 50-51. Åklagaren i målet är en av de två författarna till den rapport från IÅK i Göteborg som tingsrätten hänvisade till.
89. Se fotnot 72.
90. Enligt Högsta domstolen kan en enda målsägandeutsaga vara tillräcklig för en fällande dom i brottmål. Se exempelvis NJA 2009 s. 447 I.
91. Prop. 2003/04:111, s. 54.
92. Se t.ex. bevisningen som åberopades i stämningsansökan i domsbilaga 1, Södertörns tingsrätts dom i mål B 11224-09 (2010-07-14). Om brottsoffret dock indikerar att det finns andra brottsoffer kvar som fortfarande exploateras kan dock situationen vara annorlunda.
93. Se bl.a. Svea hovrätts dom i mål B 6263-10 (2010-10-04) och i mål B 9636-10 (2011-01-19). I det första målet fann domstolen bl.a. att exploateringen av tiggeri utgjorde människohandel för »tvångsarbete«.
94. Göteborgs tingsrätts dom i mål nr B 13425-15/B 13314-15 (2016-02-12).
95. Örebro tingsrätts dom i mål nr B 1208-16 (deldom den 2016-07-15). Hovrätten fastställde i huvudsak tingsrättens dom. Göta hovrätts dom i mål B 2042-16 (2016-09-20).
96. Enligt BrB 4:1a krävs inte att ett otillbörligt medel styrks när gärningen begås mot en person som inte fyllt 18 år.